

УДК 378:[316.77:[001.102+002.1]]-048.22-048.35](477):001.891.3
DOI: 10.31866/2616-7654.11.2023.282673

СКЛАДОВІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДЛЯ СИСТЕМИ ДОКУМЕНТНО- ІНФОРМАЦІЙНИХ КОМУНІКАЦІЙ В УКРАЇНІ: МЕТОДОЛОГІЯ ТА ДОСЛІДНИЦЬКІ МЕТОДИ

Надія Бачинська,
кандидатка педагогічних наук, доцентка,
Київський національний університет культури і
мистецтв
(Київ, Україна)
e-mail: n.bachynska17@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3912-7108

Метою статті є обґрунтування основних методологічних підходів та дослідницьких методів основних складових підготовки фахівців для системи документно-інформаційних комунікацій (ДІК) в Україні як напряму у межах інтегрованої спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» (ІБАС) і наукової спеціальності 27.00.03 – Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство (наукова галузь 27 – соціальні комунікації).

Методи дослідження. Методологічні підходи до вивчення обраного об'єкта визначаються соціальною орієнтацією документно-інформаційної діяльності, історичною природою процесів її розвитку як педагогічної системи, диференціацією професійного простору і соціальним замовленням на підготовку кадрів відповідної кваліфікації.

Наукова новизна полягає в обґрунтуванні методологічних підходів та визначенні дослідницьких методів запропонованих складових, що виокремлені шляхом експлікації об'єкта дослідження, серед яких: теоретико-методологічні засади дослідження підготовки фахівців; еволюція підготовки фахівців; суспільні вимоги до підготовки фахівців; організаційно-освітні умови підготовки фахівців та концептуальна модель підготовки фахівців для системи документно-інформаційних комунікацій в умовах цифровізації.

Основні висновки. Розвиток системи підготовки фахівців для системи ДІК є інноваційним процесом, який вкладається у завдання соціального проєктування як виду науково-практичної діяльності, конструювання бажаних станів майбутнього та діагностики актуальних і перспективних проблем підготовки фахівців нової генерації.

Широкий контекст дослідження обраного об'єкта – історичний, соціокультурний, педагогічний – потребує застосування відповідних методів цих наук на кожному з етапів вивчення та до кожної зі складових об'єкта.

Наголошено, що вивчення становлення і розвитку підготовки фахівців для системи документно-інформаційних комунікацій в Україні в історичному контексті та процесах розвитку інноваційних змістових й організаційно-освітніх умов функціонування не вичерпується пропонованими методологічними підходами до дослідження обраного напряму, які є варіативними і передбачають застосування також інших методів досліджень.

Ключові слова: методологія; методи; система підготовки фахівців; система документно-інформаційні комунікації.

ВСТУП

Підготовка фахівців для системи документно-інформаційних комунікацій в Україні здійснюється у межах інтегрованої спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» і наукової спеціальності 27.00.03 – Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство (наукова галузь 27 – соціальні комунікації). Обраний об'єкт дослідження – складова соціально-гуманітарного знання, що характеризується багатофакторністю і потребує вироблення методологічних підходів та визначення методів для аналізу і прогнозування подальшого розвитку.

Методологічні підходи до вивчення окресленого об'єкта визначаються соціальною орієнтацією документно-інформаційної діяльності, історичною природою процесів її розвитку як педагогічної системи, диференціацією професійного простору і соціальним замовленням на підготовку фахівців відповідної кваліфікації.

ТЕОРЕТИЧНЕ ПІДґРУНТЯ

Методологія досліджень у сучасних соціально-гуманітарних науках є предметом наукового зацікавлення вітчизняних вчених.

Так, О. Надибська (2010) наголошує на необхідності задіяння у соціогуманітарному пізнанні всього наявного методологічного інструментарію багатьох гуманітарних наук – соціальної психології, когнітивної психології, когнітивної соціології, когнітивної антропології, феноменології, культурології, герменевтики, діалогічної філософії тощо. Оскільки в аналізованій сфері пізнання найактивнішим чином використовуються різноманітні тексти, текстові свідчення і повідомлення, то суб'єкт пізнання повинен якнайширше спиратися на методологію тих численних наук, які мають справу з дослідженням різних аспектів та проявів людської знакової діяльності.

І. Починок (2007) акцентує, що нині самовизначення гуманітарних наук відбувається з урахуванням як іманентних тенденцій розвитку цих наук, так і їх зовнішніх – історичного, соціокультурного, загальнонаукового – контекстів. Їх значущість зумовлюється передусім тим, якою мірою вони сприяють забезпеченню цілісності та осмисленості історичного буття людини, наступності традицій і оновлення духовних цінностей.

Методологія власне бібліотекознавчих досліджень є предметом зацікавлення у працях О. Кобелева (2017) і також окреслена у циклі робіт О. Воскобойникової-Гузевої (2015, 2017). Дослідниця, представивши результати аналізу методології та методів конкретних дисертаційних розвідок, присвячених актуальним соціокомунікаційним та інформаційно-технологічним проблемам бібліотечного соціального інституту, робить висновок, що методологія бібліотекознавства перебуває в активній фазі свого розвитку, збагачується теоретико-методологічними здобутками суміжних галузей знання, використовує різноманітний арсенал дослідницьких методик і методів, які дають змогу всебічно представити специфіку функціонування бібліотечного соціального інституту як рівноправного партнера у розбудові суспільства знань.

Метою статті є обґрунтування основних методологічних підходів та дослідницьких методів складових підготовки фахівців для системи документно-інформаційних комунікацій (ДІК) в Україні як напряму у межах інтегрованої спеціальності 029 «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» (ІБАС) і наукової

спеціальності 27.00.03 – Книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство (наукова галузь 27 – соціальні комунікації).

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Формулювання методологічних підходів визначається складовими, виокремленими шляхом експлікації об'єкта дослідження, які, зберігаючи взаємозв'язок та єдність, можуть бути умовно представлені таким чином:

- теоретико-методологічні засади дослідження підготовки фахівців для системи документно-інформаційних комунікацій в Україні;
- еволюція підготовки фахівців;
- суспільні вимоги до підготовки фахівців;
- організаційно-освітні умови підготовки фахівців;
- концептуальна модель підготовки фахівців для системи документно-інформаційних комунікацій в умовах цифровізації.

Відповідно, представлені складові потребують:

- дослідження історії становлення системи підготовки фахівців;
- аналізу стану та розвитку галузей документно-інформаційної діяльності, їх основних підсистем і напрямів діяльності, згідно з якими формулюються вимоги до компетентностей сучасного фахівця;
- соціального проєктування і концептуального моделювання спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» у системі вищої освіти України у контексті розвитку її інноваційних змістових та організаційно-освітніх умов функціонування.

Становлення й розвиток підготовки фахівців для системи ДІК є об'єктом соціальної реальності і як цілісна частина її представлення відображають узагальнення знань про конкретні соціальні процеси, соціальні відношення, позиції та чинники, які суттєво впливають на досліджувані у цьому об'єкті явища і процеси.

Нижче представлено міркування стосовно методології дослідження виділених складових об'єкта із розкриттям контексту їх обґрунтування.

Теоретико-методологічні засади дослідження підготовки фахівців для системи документно-інформаційних комунікацій в Україні

При інформаційному аналізі наукових проблем використовуються наукометричні методи, які дають змогу повною мірою об'єктивувати як кваліметричні характеристики змістового наповнення документів, так і тематичну їх характеристику: метод контент-аналізу, семантичний аналіз документів, метод ключових слів. Останній використовують як методичну основу системного аналізу предметного змісту документів, який дає змогу визначити семантику наукової проблеми. Одним із методів, що застосовується на початковому етапі, є *публікаційний*, який ґрунтується на вивченні висловлювань у науковій пресі про об'єкт дослідження і дозволяє одержати об'єктивну (в тому числі і прогностичну) інформацію. Публікаційний метод дає змогу співвіднести дані, одержані для різних етапів розвитку напрямку, щоб виявити їх еволюцію під впливом фактора часу. Якісний аналіз документальних інформаційних потоків ґрунтується на вивченні змістових характеристик документа, які визначають їх значущість для виконуваних досліджень.

Наступна складова дослідження – *еволюція підготовки фахівців для системи документно-інформаційних комунікацій в Україні* – має виражений історич-

ний контекст, і адекватним є застосування методів історичної науки, зокрема, історичної періодизації для впорядкування масиву емпіричної та теоретичної інформації за часовою протяжністю з метою поглиблення пізнання й розуміння змінних станів предмета дослідження, та історико-генетичного для послідовного розкриття властивостей, функцій, змін порядку підготовки кадрів для системи ДІК у процесі її історичного руху.

В історико-педагогічному контексті дослідження слід скористатись системним підходом, згідно з яким необхідно брати до уваги всі елементи педагогічної системи у цілому або покомпонентно, зумовлені вимогами історичного розвитку суспільства та науково-технічного прогресу, вдосконалювати хоча б один із них, а також враховувати численні зовнішні і внутрішні чинники та умови функціонування системи.

У заявленому предметі дослідження такими складовими є основні етапи у підготовці фахівців – бібліотекарів, архівістів і документознавців із 1991 р. до введення у 2016 р. інтегрованої спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа».

Системний методологічний підхід дає змогу з'ясувати причини виникнення, обставини, які слугували чинниками для розвитку освітніх напрямів підготовки фахівців як історико-педагогічного явища, виявити процеси, пов'язані із ним у просторі та часі, констатувати факт розвитку цих процесів, встановити їх значення та наслідки.

У цьому контексті адекватним є застосування традиційного для історико-педагогічних досліджень принципу історизму, який дає змогу зрозуміти процеси еволюції системи підготовки фахівців у конкретно-історичних умовах.

Суспільні вимоги до підготовки фахівців для системи документно-інформаційних комунікацій в Україні формуються чинними та перспективними цифровими практиками установ у сфері документно-інформаційної діяльності, диференціацією професійних ресурсів, необхідних для виконання завдань в умовах цифровізації, і передбачають розробку відповідних освітньо-професійних програм.

Принципово важливим є дотримання принципу єдності теорії і практики для подальшої побудови концептуальної моделі підготовки фахівців для системи ДІК, застосування досягнень теорії та глибокого і всебічного наукового аналізу практичної діяльності майбутніх фахівців, що дасть змогу окреслити ефективні шляхи їх підготовки.

Виявлення сучасних цифрових практик бібліотек, архівів та загалом документно-інформаційної діяльності установ потребує застосування сукупності методів. Зокрема, опрацювання документальних масивів публікацій у фахових виданнях та у виданнях, які, за законом Бредфорда, перебувають не у «ядерній» зоні з документно-інформаційної тематики, а у більш віддалених тематичних зонах, зокрема, інформаційних технологій, штучного інтелекту. Це дасть змогу оцінити характер напрямів розвитку цифрових технологій для документно-інформаційної діяльності. Впорядкована сукупність термінів, які описують тенденції розвитку цифрових практик у сучасних бібліотеках, архівах, індустрії контенту та медіа, утворює «семантичний спектр» термінів та відповідних їм документів, що підлягають подальшому вивченню.

Ще одним із методів дослідження є безпосередній аналіз сайтів і сторінок бібліотек, архівів та широкого спектра організацій сектору індустрії контенту, наявних у соціальних медіа, який також дає змогу виявити «семантичний спектр» сучасних цифрових практик цих установ.

Відповідно до розвитку цифрових технологій суттєво змінюються вимоги до професійних ресурсів сучасної документно-інформаційної діяльності, відбувається диференціація змісту діяльності у напрямі міждисциплінарності. Характеристикою «зовнішніх» змін професійних ресурсів документно-інформаційної діяльності є поява неологізмів та іншомовних термінів у назвах професій, що потребує аналізу співвідношення їх із традиційними назвами та відповідністю сутнісним змінам у власне професійній діяльності, що дасть змогу подальшого проектування і прогнозування їх професійної підготовки. Необхідність визначення і зіставлення базових термінів предметної області із новими термінами, що актуалізуються у освітньо-професійній сфері внаслідок цифровізації, потребує термінологічного аналізу, який дає змогу виявити відповідність іншомовних термінів сутності діяльності у сфері документно-інформаційної діяльності.

Методи і методики контент-аналізу веб-сайтів, зокрема платформ із пошуку/пропозицій вакансій, сайтів підприємств та організацій, на яких представлено наявні вакансії, посадові інструкції з вимогами до компетентностей фахівця, дадуть змогу виявити зміст трудових функцій, вимог до кваліфікації сучасних фахівців документно-інформаційного профілю. Контент-аналіз як метод якісно-кількісного вивчення змісту повідомлень дозволяє одержати достовірну інформацію про соціальну реальність.

Запропоновані методологічні підходи сприяють спрямованому формуванню актуальних професійних ресурсів документно-інформаційної діяльності у межах спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа» шляхом розробки відповідних освітньо-професійних програм підготовки (ОПП) фахівців.

Освітньо-професійні програми «цифрового» спрямування за спеціальністю «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа»

Вивчення чинних і пропозиції перспективних ОПП «цифрового спрямування» потребують застосування методів семантичного та логічного аналізу масиву документів (фахових наукових публікацій, контенту інтернет-ресурсів) для виявлення стану теорії і практики підготовки фахівців за міждисциплінарними освітньо-професійними програмами.

Аналіз зарубіжного досвіду та міждисциплінарність актуальних освітніх програм вимагає встановлення схожості між педагогічними системами для обґрунтування дидактичної можливості реалізації запропонованої освітньо-професійної програми, що потребує застосування методу аналогій.

Становлення й розвиток системи підготовки кадрів для ДІК перебуває у контексті загальних положень поняття соціального проектування. Розробка освітньо-професійних програм підготовки фахівців для системи документно-інформаційних комунікацій є видом соціального проектування, необхідність якого зумовлена:

- суспільною потребою в цілеспрямованому планомірному, передбаченому й керованому розвитку системи підготовки фахівців як соціального об'єкта;
- потребою у створенні динамічних соціальних систем, які характеризувалися б внутрішньою збалансованістю і гармонією у відношеннях з іншими системами.

Зазначимо, що принципово важливими при розробці освітньо-професійних програм є методи діагностики, зокрема моніторинг, експертні оцінки і прогнози щодо ринку праці та компетентнісних вимог до фахівця.

Змістове наповнення актуальних освітньо-професійних програм потребує застосування методу педагогічного проектування – для пропозиції інтегрованих навчальних дисциплін до освітньо-професійної програми відповідно до виявлених на попередньому етапі суспільних вимог до змісту діяльності та компетентностей майбутнього фахівця.

Поміж принципів педагогічного проектування виділяють:

– принцип саморозвитку проєктованих систем, процесів, ситуацій, що передбачає створення їх динамічними, гнучкими, здатними по ходу реалізації до змін, перебудови, ускладнення або спрощення;

– принцип діагностованості, що передбачає організацію постійного зворотного зв'язку, реалізацію вимірювального інструментарію, моніторинг функціонування системи на практиці.

Розробка *концептуальної моделі підготовки фахівців для системи документно-інформаційних комунікацій в умовах цифровізації* як мета дослідження має потребу звертання до низки методологічних підходів.

Досягнення цієї мети потребує методології концептуального моделювання для окреслення адекватності «цифрових» професійних спеціалізацій у підготовці фахівців для системи ДІК спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», виявлення їх взаємозв'язку із сучасними цифровими практиками у документно-інформаційній сфері діяльності та відповідності професійних ресурсів новим компетентнісним вимогам.

На об'єктивну складність концептуальностворюючої діяльності у гуманітарних науках, зокрема у межах розроблення концепції проектування інноваційних педагогічних систем, звертається увага у статті В. Докучаєвої (2017). У загальному розумінні верифікація – логіко-методологічна процедура встановлення істинності наукової гіпотези (так само як і поодинокого, конкретно-наукового твердження) на підставі її відповідності емпіричним даним (пряма або безпосередня верифікація) або теоретичним положенням, що відповідають емпіричним даним (непряма верифікація).

Дослідниця акцентує на необхідності верифікації як методологічної процедури науково-педагогічного дослідження і закликає брати до уваги той факт, що верифікація науково-педагогічної концепції є складною методологічною процедурою, розгляд якої має здійснюватись у структурі гіпотетико-дедуктивного методу. Цей метод дає змогу окреслити основні концепти функціонування й розвитку спеціальності «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа».

Верифікація пропонованої концептуальної моделі у контексті обраного у цій роботі об'єкта дослідження буде забезпечена виконанням вищеписаних методологічних процедур стосовно вихідних теоретичних положень, виявленням умов становлення та аналізом сучасного стану змісту документно-інформаційної діяльності, розвитку ринку праці, професійної диференціації на ньому.

ВИСНОВКИ

Розвиток системи підготовки фахівців для системи ДІК є інноваційним процесом, який вкладається у завдання соціального проектування як виду науково-практичної діяльності, конструювання бажаних станів майбутнього і діагностики актуальних і перспективних проблем підготовки фахівців нової генерації.

Широкий контекст дослідження обраного об'єкта – історичний, соціокультурний, педагогічний – потребує застосування відповідних методів цих наук на кожному з етапів вивчення та до кожної зі складових об'єкта.

Вивчення становлення і розвитку підготовки фахівців для системи документно-інформаційних комунікацій в Україні у її історичному контексті та процесах розвитку її інноваційних змістових та організаційно-освітніх умов функціонування не вичерпується пропонованими методологічними підходами до дослідження обраного напрямку, які є варіативними і передбачають застосування також інших методів досліджень.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

- Воскобойнікова-Гузєва, О. (2015). Методологія бібліотекознавчих досліджень: новітні підходи. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*, 42, 7–20.
- Воскобойнікова-Гузєва, О. (2017). Розвиток методології бібліотекознавчих досліджень: традиції та новації. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*, 3, 26–31.
- Докучаєва, В. В. (2017). Верифікація як критерій результативності науково-педагогічного дослідження. *Збірник наукових праць «Педагогічні науки»*, 80(1), 14–20.
- Кобелев, О. М. (2017). Методологія сучасного бібліотекознавства: стан та напрями розвитку. *Вісник Харківської державної академії культури. Серія: Соціальні комунікації*, 50, 88–100.
- Надиська, О. Я. (2010). Соціогуманітарне пізнання у контексті визначення цінностей та пріоритетів розвитку соціуму. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*, 41, 83–94.
- Починок, І. Б. (2007). Проблема наукової легітимації гуманітарного знання. *Вісник Черкаського університету. Серія: Філософія*, 109, 115–122.

REFERENCES

- Dokuchaeva, V. V. (2017). Verifikatsiia yak kryterii rezultatyvnosti naukovo-pedahohichnoho doslidzhennia [Verification as a criterion of the effectiveness of scientific and pedagogical research]. *Collection of Research Papers «Pedagogical Sciences»*. 80(1), 14–20 [in Ukrainian].
- Kobieliiev, O. M. (2017). Metodolohiia suchasnoho bibliotekoznavstva: stan ta napriamy rozvytku [Methodology of modern library science: state and trends of development]. *Visnyk of Kharkiv State Academy of Culture. Series: Social Communications*, 50, 88–100 [in Ukrainian].
- Nadybska, O. Ya. (2010). Sotsiohumanitarne piznannia u konteksti vyznachennia tsinnosti ta priorytetiv rozvytku sotsiumu [Socio-humanitarian knowledge in the context of determining the values and priorities of social development]. *Humanities Bulletin of Zaporizhzhie State Engineering Academy*, 41, 83–94 [in Ukrainian].
- Pochynok, I. B. (2007). Problema naukovoї lehitymatsii humanitarnoho znnannia [The problem of the scientific legitimation of humanitarian knowledge]. *Bulletin of the Cherkasy National University. Series: Philosophy*, 109, 115–122 [in Ukrainian].
- Voskoboinikova-Huzieva, O. (2015). Metodolohiia bibliotekoznavchychk doslidzhen: novitni pidkhody [New Approaches to Research Activity in Methodology of Library Science]. *Academic Papers of Vernadsky National Library of Ukraine*, 42, 7–20 [in Ukrainian].
- Voskoboinikova-Huzieva, O. (2017). Rozvytok metodolohii bibliotekoznavchychk doslidzhen: tradytsii ta novatsii [Development of methodology of library and research studies: traditions and news]. *Library Science. Record Studies. Informology*, 3, 26–31 [in Ukrainian].

UDC 378:[316.77:[001.102+002.1]]-048.22-048.35(477):001.891.3

Nadiia Bachynska,
PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Kyiv National University of Culture and Arts
(Kyiv, Ukraine)
e-mail: n.bachynska17@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3912-7108

COMPONENTS OF TRAINING THE PERSONNEL FOR THE DOCUMENT AND INFORMATION COMMUNICATIONS IN UKRAINE: METHODOLOGY AND RESEARCH METHODS

The aim of the article is to substantiate the main methodological approaches and research methods of the personnel training for the document and information communication (DIC) system in Ukraine as a direction within the integrated speciality 029 “Information, library and archival affairs” (ILAA), and a scientific specialty 27.00.03 – Book studies, library studies, bibliographic studies (scientific field 27 – social communications).

Research methods. Methodological approaches to the study of the chosen object are determined by the social orientation of document and information activity, the historical nature of the processes of its development as a pedagogical system, professionalization and differentiation of the professional space, and are determined by the social order for the training of personnel with appropriate qualifications.

Scientific novelty consists in the substantiation of methodological approaches and in determination the research methods of the offered components, which are distinguished by explication of the research object, among which are these ones: theoretical and methodological foundations of the study of the specialists’ training; social requirements for the training of specialists; organizational and educational conditions for the training of specialists, and the conceptual model of training specialists for the system of document and information communications in conditions of digitalization.

Main conclusions. The development of the personnel training system for the DIC system is an innovative process that is invested in the task of social design as a type of scientific and practical activity, the construction of desired future states and the diagnosis of current and promising problems of training new generation specialists.

The broad context of the study of the chosen object – historical, sociocultural and pedagogical – requires the application of appropriate methods of these sciences at each of the stages of study and to each of the components of the object.

It is emphasized that the study of the formation and development of personnel training for the system of document and information communications in Ukraine in the historical context and the processes of development of innovative content and organizational and educational conditions of functioning are not exhausted by the offered methodological approaches to the research of the chosen direction, which are variable and involve the use of other research methods as well.

Keywords: methodology; methods; personnel training system; document and information communication system.

Стаття надійшла до редакції 11.02.2023 р.